

THE IMPACT OF TURKISH MUSIC MAQAMS ON HEALTH: A HISTORICAL OVERVIEW

Serdar BUDAK*¹

*Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Türk Halk Oyunları Bölümü

Abstract

Throughout history, various music therapy practices have been employed, leading to the discovery of therapeutic treatments for various ailments. These practices have continued from pre-Islamic times to the present day, with dedicated treatment centers established in different eras, including pre-Islamic, Islamic, Seljuk, Ottoman, and contemporary periods. This article aims to explore the relationship between music and health based on the research and contributions of scholars who lived during these periods and experienced these therapies. It investigates how different scholars from the 9th century onwards positioned music within the realm of health. Notably, Al-Kindi's work suggested that the strings of the Ud instrument could elevate various bodily fluids. The Ihwan al-Safa group, inspired by Al-Kindi's studies, emphasized the reduction of harmful bodily fluids through music therapy. Additionally, Al-Farabi's research focused on the psychological effects of music on human beings. Each scholar, therefore, approached the use of music in therapy from different angles. Moreover, studies have revealed the impact of various musical modes (makams) on human health, suggesting that specific modes, when listened to at particular times, could have beneficial effects on health. In light of these findings, it is evident that music has been considered not only as a cultural phenomenon within social life but also as a therapeutic element. Further, more specific studies in these therapeutic areas are crucial to better understand the effects of music therapy and its potential for enhancing overall well-being.

Keywords: Music, Music Therapy, Healthy

TÜRK MÜZİĞİ MAKAMLARININ SAĞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TARİHSEL BİR GENEL BAKIŞ

Özet

Geçmişten günümüze birçok müzikle tedavi uygulamaları yapılmış ve bu uygulamalar sonucunda hastalığa iyi gelen tedaviler bulunduğu tespit edilmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden günümüze kadar süregelen bu tedavi yöntemleri, İslamiyet öncesinde, İslamiyet sonrasında, Selçuklularda, Osmanlılarda ve günümüzde bu hastalıkları tedavi etmek amacıyla kurulmuş tedavi merkezleri ile devam ettiği görülmüştür. Bu makalenin amacı geçmişten beridir süregelen tedavi yöntemlerinin o dönemlerde yaşamış ve bu tedavileri deneyimlemiş alimlerin yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda; müzik – sağlık ilişkisi ele alınmış, 800'lü yıllardan itibaren bilim insanlarının, alimlerin müziği sağlık içerisinde nasıl konumlandıkları incelenmiştir. Bu bağlamda El-Kindi'nin Ud tellerini çeşitli vücut sıvılarını yükselttiği, İhvan-ı safa topluluğunun El-Kindi'nin çalışmalarından yola çıkarak zararlı vücut sıvılarının azaldığı, Farabi'nin çalışmasında ise müziğin insan psikolojine olan etkilerine yönelik çalışmalar yaptığı görülmüştür. Görüldüğü üzere her bir alim müzikle tedavinin farklı yönlerini ele alarak çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca çeşitli makamların insan sağlığına etkileri görülmüş ve belirli vakitlerde dinlenen makamların insan sağlığına faydalı olabileceğine yönelik çalışmaların varlığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar bağlamında elde edilen verilere bakıldığında müziğin sosyal yaşam içerisinde kültürel bir olgu olarak görülmesinin yanı sıra tedavi edici bir unsur olabildiği düşünülmüş ve bu tedavi alanlarının üzerinde daha spesifik çalışmalar yaparak tedavilerin etkilerinin görülmesi için çalışmalar yapılması hususunda önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Müzik, Müzik terapisi, Sağlık

¹ Sorumlu Yazar E-mail: serdarbudak@yyu.edu.tr / Doi: 10.22252/ijca.1357109

I-Giriş

Dünya genelinde son zamanlarda birçok hastalığın ortaya çıktığı görülmektedir. Hastalıkların insanoğlunun var olduğu günden, günümüze kadar şekil değiştirerek geldiğini görmekteyiz. Geçmişte yapılmış çalışmalara ve kaynaklara baktığımızda 1850'li yıllara kadar Anadolu coğrafyasında müzikle tedavilerin yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar kaybolmuş gibi görünse de yapılmış araştırmalarda izlerinin hala sürdüğü görülmektedir. Müzikle tedavi üzerine geçmişte kullanılan kaynaklara bakıldığında El-Kindi, Farabi, İhvan-ı Safa, İbni Sina ve Şuuri Gevrekzade Hasan Efendi gibi isimlerin bu konular üzerine ciddi çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bu alimler makamların sağlığa olan etkilerini çok geniş bir biçimde ele almış ve birbirlerini çok fazla etkiledikleri görülmüştür.

Orta Asya'da göçebe bir hayat süren Türklerin, Çin, Moğol ve Hintlilerin müziği ile Batı Asya'da Fars müziğiyle etkileşime geçmesi ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra Araplar ve İranlılarla farklı müzik formları geliştirmesiyle Türk müzik kültürü başlamıştır (Can ve ark., 2002, s.10-12). Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle müzik etkileşimi Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiş, İstanbul ise Doğu'daki en geniş çaplı müzik merkezi haline gelmiştir (Can, 2001, s.255-256). Balkanlar da büyük müzik teşekküllerinin ve sentezlerin yapıldığı bir bölge olarak öne çıkmıştır. Son yüzyıllarda Batı ile olan ilişkiler müzikte yeni oluşumların doğmasına sebep olmuş ve Türkiye, bu etkileşim sonucunda zengin bir müzik mirasına sahip olmuştur (Can ve ark., 2002, s.10-12).

Türkiye müzik kültürü, tarihsel zinciri takip ederek bugün beş çeşitten oluşmaktadır: Orta Asya, eski Anadolu-Akdeniz ve Ege, İslam, Osmanlı ve nihayet Batı kültürü (Can, 2001, s.255-256). İnsanın, toplumun, kültürün ve medeniyetin değişim ve dönüşümünü etkileyen faktörler, kültürel alışveriş, göç, kervanlar ve devrimler gibi çeşitli etmenlerdir (Gerçek ve Akmeahmedoğlu, 2017, s.148-146).

Osmanlı dönemi, Türk müzik kültürünün gelişmesi açısından önemli bir dönemdir. XV. yüzyılda Osmanlı padişahlarının himayesinde bilim ve sanat hayatında aydın bir dönem yaşanmış, bu süreçte dünyanın farklı yerlerinden birçok müzisyen İstanbul gibi merkezlere gelerek Türk müziği kültürünün oluşumuna katkıda bulunmuştur (Can, 2001, s.255-256).

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Türk Müziğinin geleneksel makamlarının sağlık üzerindeki potansiyel etkilerini tarihsel bir perspektiften incelemektir. Müziğin insanların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığı üzerindeki etkileri, tarih boyunca pek çok kültürde önemli bir araştırma konusu olmaktadır. Özellikle Türk Müziği'nin farklı makamlarının, duygusal durumlar, stres azaltma, ruh hali ve genel sağlık üzerindeki etkileriyle ilgili bilimsel çalışmaların eksikliği göz önüne alındığında, bu konuya yönelik tarihsel bir genel bakış önem arz etmektedir.

III. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, "Tarama (Survey)" tekniği kullanılarak gerçekleştirilen "Betimsel Araştırma" yöntemi, olayın veya konunun kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmasını amaçlamaktadır (Karakaya, 2009, s.59). Bu teknik, araştırmaya konu olan durumun bilinmesi ve mevcut olan şeyin uygun bir şekilde gözlenip belirlenmesi üzerine odaklanır (Karasar, 2005, s.77). Tarama tekniği, mevcut durumun aynı şekilde betimlenmesini sağlayarak verilerin elde edilmesi için literatür taraması ve içerik analizlerinden yararlanmıştır.

IV. Bulgular

İslam Öncesi Türklerde Müzik Tedavisi Üzerine

Türklerin müziği, Çinliler ve Mısırlılar gibi eski medeniyetlerle benzer şekilde derin bir geçmişe sahiptir ve bilinen en eski müzik örnekleri 8 bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Güvenç'in (1993) belirttiğine göre, Doğu Türkistan'da bulunan Hoten vilayetine bağlı Çerçen kazasındaki Mülçe Irmağı çevresindeki kaya resimlerinde dans eden figürler görülmüştür (s.7-8). Bu durum, Türk müziğinin tarihine dair önemli bir arkeolojik kanıt olarak değerlendirilebilir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan Oğuzların müziği de Milattan önce III. ve II. binler arasında Guti, Gutu, Kas, Kut gibi adlarla anılan toplulukların şaman müziğine dayandığına yönelik iddialar bulunmaktadır (Güvenç, 1985, s.19). Bu bağlamda, Türk müziğinin Şamanist ritüel ve geleneklerle ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Asya kökenli Türk müziğinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, beş sesli sistemine sahip olmasıdır. Beş seslilik sistemi, Türk müziğinin en eski değerlerinden biri olarak kabul edilir ve Avrupa'da hâlen tedavi amacıyla değerlendirilmektedir. Aynı şekilde, birçok ülkede beş seslilik sistemi para-psikolojik çalışmalarda konsantrasyonu artırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır (Selanik, 1996, s.24).

Beş seslilik sisteminin tedavi ve konsantrasyon artırıcı çalışmalarda kullanılması, müziğin sağlık ve zihinsel etkilerine dair bilimsel araştırmalara kapı açmaktadır.

Bu özel müzikal sistem, icra edilirken Kopuz adlı geleneksel bir çalgı kullanılmaktadır. Kopuz, Türk kültüründe Dede Korkut'un sazı olarak bilinir ve genellikle yaylalarda çalınır. Kopuz'un baş kısmındaki tellerin bağlandığı ses burgularından biri güneşi, diğeri ise ayı simgeler. Telleri taşıyan gövde bölümü, altı yeri temsil ederken üst kısmı göğü sembolize eder. Ses yayının sürtünmesiyle bu iki sembol arasında ses üretilir ve bu ses, ata ruhla iletişime geçmeyi amaçlayan bir araç olarak kullanılır (Karahan, 2006, s.12-13).

Türk müziğinin en eski biçimleri, askeri ve dini alanlarda ritüeller düzenleyen kişiler tarafından şekillendirilmiştir. Bu ritüellerde kopuz ve davul gibi enstrümanlar kullanılmıştır. Aynı zamanda, toplumda şifacılık, büyücülük, ruhçuluk gibi uğraşları olan kişilere çeşitli adlar verilmiştir; Kırgızlarda baksı, Oğuzlarda ozun, Altaylılarda kam, Yakutlarda oyun, Tunguzlarda da şaman olarak adlandırılmışlardır (Ünal, 2010, s.48-49). Askeri ve dini alanlardaki ritüellerin yanı sıra şifacı ve şaman figürlerinin müzik ve dansı tedavi yöntemi olarak kullanılması, müziğin tıp ve ruhsal iyileştirme alanında etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Eski Türklerde baksılar, seanslarda ritim, melodi ve dansı birleştirerek ata ruhuna ulaşmayı hedeflemişlerdir. Tedavide, hastanın nabızı ölçülerek başlanır ve ardından kopuz eşliğinde şarkılar söylenir. Hastalığın nedeni, baksılar tarafından koyun gübresi gibi bazı sembollerin incelenmesiyle belirlenmeye çalışılır. Bazen tedavi için büyük bir kurban etme ritüeli gerektiği belirtilir. "Karacorga" adlı ritüel ise Kazak ve Kırgız Türklerinde uzun bir geçmişi olan bir müzik ve dans tedavisine örnek olarak verilebilir. Bu dans aynı zamanda bir atın yürüyüşünü simgeler (Güvenç, 1985, s.19-20).

Türkler, müziği tedavi amacıyla ruh hastaları üzerinde kullanan ilk milletlerden biri olarak bilinirler. Orta Çağ'da Batı toplumları ruh hastalarını işkence yaparak tedavi etmekten, Türkler ise farklı bir yaklaşım sergilemiş ve ruh hastalarını hastalık olarak kabul edip tedavi etmeye çalışmışlardır (Altınöçek, 1998, s.59).

Geçmiş tarihten itibaren Türkler için müzik, sosyal hayatın önemli bir parçası olmuş ve aynı zamanda kutsal kabul edilmiştir. Müzik, Türkler tarafından çok amaçlı olarak kullanılmıştır ve tedavi amacıyla da kullanılmıştır. Bu tıbbi amaçlı müzik uygulamalarında, kam ve baksı adı verilen şaman uygulayıcıları önemli rol oynamıştır. Türkler, müziği tedavi yöntemi olarak kullanarak hem ruh hem de beden sağlığının iyileşmesine inandıkları sonuçlar elde etmişlerdir (Koç, 2019, s.48).

Türk kültüründe müziğin tedavi alanında uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve toplumun sosyal hayatında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ruh hastalarının insancıl bir yaklaşımla tedavi edilmesi, Türklerin insanî değerlere verdiği önemi yansıtırken, müziğin tedavi amacıyla kullanımı da kültürel mirasımızın önemli bir unsuru olarak vurgulanmaktadır.

İslam Sonrası Türklerde Müzik Tedavisi Üzerine

10. yüzyıldan sonra Karahallılarla birlikte İslamiyet'i kabul eden Türklerle birlikte müzik hakkında olan ilk yazılı kaynaklarda gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. İbn-i Sina, Mevlâna Celalettin Rumi ve Safiyüddin Urmevi'nin makam ve müzik üzerine yazdığı yazılar ile ilk yazılı kaynaklarımıza ulaşabilmekteyiz. Bunun akabinde Safiyüddin Urmevi'nin Şerefiye adlı eserinde Klasik Türk Müziği'nin inceliklerini, esaslarını ve sistemin anlatılırken sema ayinleri ve Sultan Veled'in de müzik üzerine yapmış olduğu çalışmalar ile Türk müziği İslamiyet'ten sonra oldukça hızlı bir yükseliş göstererek gelişimini sürdürmüştür. Aynı zamanda Türk edebiyatı ile iç içe geçerek hem sözlü müziğin hem de saz müziğinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Selçuklu ve Osmalıda müzikle tedavi

İbn Sina'nın "Kitabü's Şifa" isimli eserinde, hastalıkların tedavisinde en etkili yöntemlerden birinin, hastaların zihinsel ve ruhsal güçlerini kuvvetlendirmek olduğu öne sürülmüştür. Bu yaklaşıma göre, hastaların hastalıkla daha etkin bir şekilde mücadele edebilmeleri için cesaretlendirilmeleri, moral kazandırılmaları, en uygun müziğin dinletilmesi ve sevdikleriyle bir araya getirilmeleri gerekmektedir. Râzi, melankolik hastaların

tedavisinde müziğin gerekli olduğunu belirtmiş ve bu yöntemin olumlu etkilerini vurgulamıştır. Farabi ise "Kitab el Musiki el Kebir" adlı eserinde, müziğin farklı makamlarının insan ruhuna olan etkilerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Farabi, çeşitli makamların insan ruhunu farklı şekillerde etkileyebileceğini, bazılarının neşe verdiğini, bazılarının sonsuzluk duygusu uyandırdığını, bazılarının korku hissi yarattığını ve bazılarının rahatlık sağladığını belirtmiştir. Ayrıca Farabi, hangi makamın hangi zaman diliminde etkili olduğunu da titizlikle açıklamıştır. Bu dönemde, Selçuklu İmparatorluğu'nun önde gelen kişiliklerinin bu bilgileri değerlendirdiği gözlemlenmektedir (Hayırlıdağ, 2021, s. 228).

Selçuklu İmparatorluğu, tıp alanında akıl hastalıklarının tedavisi konusuna büyük bir öncelik vermiş ve bu bağlamda özel tedavi merkezleri ve yenilikçi yöntemler geliştirmiştir. Eski kaynaklar, Selçuklu toplumunun akıl hastalıklarının tedavisi için çeşitli yaklaşımlar benimsediğini göstermektedir. Özellikle "Müzik terapisi, telkin, sıcak su gibi fiziksel müdahaleler, cerrahi operasyonlar ve bitkisel ilaç tedavileri" gibi yöntemler bu dönemde öne çıkmıştır (Bakır ve Başağaoğlu, 2008, s. 534).

Selçuklu İmparatorluğu'nda akıl hastalıklarının tedavisi için özel olarak tasarlanmış "dârüşşifâ" adı verilen hastane bölümleri bulunmaktaydı. Bu tesisler, akıl hastalarına yönelik özelleştirilmiş tedavilerin uygulandığı yerler olarak öne çıkmıştır. Tedavi süreçlerinde hastalığın türüne bağlı olarak müzik terapisi gibi özel yöntemlerin kullanıldığı tarihî kaynaklarda belirtilmektedir (Karahan, 2005, s. 47; Çoban, 2005, s. 47).

Selçuklular, Anadolu'da altyapı ve imar projelerine büyük bir vurgu yapmış ve bu bağlamda birçok dârüşşifâ (hastane) inşa etmiştir. Bu dârüşşifâlar, sadece fiziksel hastalıkların değil, aynı zamanda psikolojik hastalıkların da tedavisine odaklanmış ve bu amacı gerçekleştirmek üzere müzik ve su sesi gibi alternatif tedavi yöntemlerini içeren uygulamaları da bünyesinde barındırmıştır (Dişli, 2014, s.10).

Selçuklu İmparatorluğu'nun bu sağlık tesislerinde, geleneksel tıbbi uygulamaların yanı sıra psikolojik sağlık sorunlarının tedavisine de özel bir yaklaşım gösterildiği kaydedilmiştir. Bu bağlamda, hastaların sadece fiziksel semptomları değil, ruhsal sağlıkları da göz önünde bulundurulmuştur. Müzik terapisi ve su sesi gibi ses etkileri, psikolojik iyileşmeyi desteklemek için kullanılan yöntemler arasında yer almıştır.

Selçuklular döneminde bulunan müzik ile tedavi uygulanan şifahaneler aşağıda verilmiştir;

Şam Nureddin Hastanesi (1154), Kayseri Gevher Nesibe Dârüşşifası (1205-1206), Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228), Amasya, Anber Bin Abdullah Dârüşşifâsı (1308)

Bu tedavi yaklaşımları ve hastane yapıları, Selçuklu toplumunun tıp alanındaki ileri görüşlü yaklaşımını ve akıl hastalıklarıyla mücadeledeki duyarlılığını yansıtmaktadır. Müzik terapisi, telkin, fiziksel tedaviler ve bitkisel ilaçların kombinasyonu, o dönemin tıbbi bilgi birikimi ve pratiklerinin bir ürünü olmaktadır.

Türk müziğinin gelişimi ve tedavi ile gelişen sürecini incelediğimiz zaman karşımıza Türk-İslam bilgini olarak 13.yüzyılda yaşamış Safiyüddin Urmevi'nin çıktığını görmekteyiz. Türk Musikisi sistemini ile ilgili ciddi çalışmalar yapmış, santur, nüzhe, mugni gibi çalgıları icat ettiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti ile birlikte Türk Müziği toplu şekillerde icra edilmeye başlanmış ve Devletin desteği ile müzik eğitimi veren kurumlar açılmıştır. Bu kurumlar; Mehterhâne, Mevlevihâne, Özel Meşkhâneler ve Saray Müziği eğitimi veren ve sanatçının müziğini icra etmesi ve kendini geliştirebilmesi adına oluşturulmuş en önemli mekânlardı. Her Dönemin büyük sanatçıları dergâhlarda yetişirdi. Alınan eğitimler oldukça ağır bir maneviyat ve tasavvuf eğitimi barındırırdı.

Yapılan araştırmaların doğrultusunda Osmanlı devletinde dini konular hakkında yapılan müziğin önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Bu önem kuranın da belirli bir ahenk ve makamla okunması, günümüze kadarda musiki ile işlenmiş olması müziğin o dönemde bile önemini gösteren en önemli kanıttır. Örneğin İtri'nin bestelemiş olduğu Segâh Makamındaki Tekbir'i o dönemin ve günümüzün de hâlâ en güzel ve en özel örneklerden biri olduğu görülmüştür.

Osmanlı döneminde bulunan müzik ile tedavi uygulanan şifahaneler aşağıda verilmiştir;

Fatih Darüşşifası (1470)- Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488) Süleymaniye Darüşşifası (1557)

El-Kindî (796-874)

El Kindî İnsan vücudunda bulunan 4 temel sıvının ud'ta bulunan 4 tel ile ilişkilendirmiş ve udun tellerinin bu vücut sıvılarına etki ettiğini ifade etmiştir. Yunan patoloji görüşüne dayanan bu fikir sıvılar arası dengenin bozulması sonucu hastalıkların başlayabileceğini ileri sürer. Galen'den etkilenen İbni Sina ve El Kindî, dört sıvı görüşünü geliştirmiş, El Kindî udun dört telinden zîr telinin sarı safraya, mesna telinin kana, mesles telinin balgama ve bam telinin ise kara safraya faydalı olabileceğini ifade eder (Adamson, 2007; Mann, 1983; Wright, 2010). Turabi, (1996, s.70-71-85) hangi telin hangi sıvıya yararlı olduğunu tellerin rengine göre belirlendiğini ifade ederken aslında sürecin karmaşık bir yapıda olduğunu, Tarif edilen müzik makamların ve melodilerin tarabî (oyun ve eğlenceye), hamasî (Güç ve atılganlığa) ve kederli (hüzün ve yas tutmaya uygun) olmak üzere üç gruba ayrıldığını belirtmiştir. Diğer bir taraftan usullerin günün belirli saatlerinde farklı etkilere neden olabileceğini, öğle saatinde mahurî gibi atik ve güçlü ritimlerin, gün sonunda hezec gibi neşeli ritimlerin, uyku öncesinde ise uzun sakil gibi kederli usullerin kullanımının insan üzerinde etkili olabileceğini belirtmiştir.

İbn Hurdâzbih (Ö. 913?)

Erken İslam coğrafyacılarından biri olan Hurdâzbih bu alan da çok ünlü olup *el-Memâlik ve'l-Mesâlik* adlı kitabıyla tanınmaktadır. Birçok farklı ilimlerle uğraşmış olan Hurdâzbih müzik ile ilgili bulduğu dönemin musikisinin genel hatlarını içeren *Kitâb-ül Levh vel-Melâhi* adlı müzik edvarını kaleme aldığı görülmüştür. Bu kitapta tedavilerden çok bahsedilmeyip özellikle o dönemde kullanılmış olan Enstrümanların kullanımı yapımı "Gınanın Tesiri" gibi konuları ele almış ve bu başlıkta müziğin insan üzerindeki tesirine değindiği bilinmektedir. Müziğin cimrilikten cömertliğe hüzünden mutluga dönüştürdüğünü anlattığı görülmüştür.

Farabî (872-952)

Farabi İslam medeniyetinde müzik ilmine ciddi katkıları olan bir isimdir ve İslam dünyasında "Muallim-i Sani" olarak bilinmektedir. Farabi Tarafından kaleme alınan Musik'ı Kebir (930) kitabında en çok Antik Yunan filozoflarından yaralandığı görülmüştür. Farabi Musik'ı Kebir kitabında gün içerisinde makamların etkili olduğu vakitlerin insan ruhuna olan etkilerinden bahsedilmekte ve Farabi'nin müzikal sesleri gök cisimleri ve sayılarla ilişkilendirmediği görülmüştür. Kitapta hicaz makamının alçak gönüllülük, rast makamının huzur ve neşe, zirgüle makamının ise uyku verdiği şeklinde açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Bu kitapta El Kindî ve İhvan-ı safa da yer alan vücut sıvıları teorisi yerini insan psikolojisi ve duygu durumu almıştır. Fakat o dönemde yer alan makamların yapısının bugün ki şekliyle var olmadığı fikri çalışmanın ulusal bir mirastan öteye geçmediği düşüncesini doğurmaktadır. Turabi, 1996, s.256-257). Shiloah, (1979) göre Farabi'de El Kindî gibi musikinin bireyler üzerindeki iyileştirici etkisini araştıran bilginler arasındadır. Sistemsel olarak sesin ve musikinin bireyleri psikolojik olarak ne derece tesir ettiğinden bahsetmiştir. Müzik teorili anlatımlardan en sade, anlaşılması kolay ve sistemli olanıdır (s.104).

Farabi, "Musiki ul Kebir" kitabında Türk müziğinin astronomi ve fizik ile olan bağlantısını ele almış ve Türk Müziğinde kullanılan makamlarının sağlık üzerine etkilerini tabloda şu şekilde bölümlendirmiştir.

Tablo 1. Farabî'nin Makamların Etkisine Yönelik Söylemi

Rast makamı:	Sefa, huzur. Neşe vermektedir.
Buselik Makamı	Güç, Kuvvet vermektedir.
Büzürk Makamı	Havf (korku) vermektedir.
Zirgüle Makamı	Uyku vermektedir.

Uşşak Makamı	Gülme hissi vermektedir.
Saba Makamı	Cesaret, kuvvet vermektedir.
Rehavi Makamı:	Beka (sonsuzluk fikri) vermektedir.
Neva Makamı	Lezzet ve ferahlık vermektedir.
Kuçek Makamı:	Hüzün ve elem vermektedir.
İsfahan makamı	Güven hissi ve hareket kabiliyeti vermektedir.
Hüseyni makamı:	Sükûnet, rahatlık vermektedir.
Hicaz makamı	Tevazu (alçak gönüllülük) vermektedir.

İbn Sînâ (Ö.1037)

Tıp alanında birçok çalışma yapmış olan İbn Sînâ musiki üzerine de kitaplar yazarak musikiye ciddi katkılarda bulunduğu görülmüştür. Tıp biliminde Galen'den çok etkilenmiş felsefe ve musiki yönünden gelişimini sürdürebilmek adına Farabiyi kılavuz edinmiştir. El kındi ile başlayan bu yolculuk Farabi ile gelişmiş İbn Sînâ ile en tepeye ulaşmıştır. Yazmış olduğu kitaplardan bazıları şayledir: *Kitâbü'n-Necât* (Bölüm adı: Muhtasar fi İlmî'l-Mûsikâ) *Risâle fi'n-Nefs Kitâbü's-Şifâ* (Bölüm adı: Cevâmiu'l İlmî'l-Mûsikâ). İbn Sînâ musikiyi psikolojik yönünden ele almış Antik Yunan ve İslam filozoflarının yapmış olduğu çalışmaları sentezleyerek onları birleştirmiştir. İbn Sînâ'nın üzerinde durduğu konu mizaç teorisi. Burada özellikle sesin veya dinletilen müziğin kişinin üzerinde bıraktığı etki üzerine teoriler geliştirmiştir. Kişinin mizacına yapısına yetiştigi coğrafyaya uygun müzikler dinletilmesi gerektiğini ruhunda bir mizacının olduğunu ele almış olaylara bir psikolog gözüyle bakarak yorumlamıştır. Uslu,1997, s317).

İhvân-ı Safâ (9 yy- 10yy)

Turabi, (2012,) toplu çalışmanın önemli öncülerinden biri olan İhvân-ı Safâ topluluğunun, bir grup aydının buluşmasıyla Basra civarlarında ortaya çıktığını, kendilerini "arınmış veya temiz gönüllü kardeşler" anlamını taşıyan İhvân-ı Safâ adını verdiklerini belirtmiştir (s.156). Bu grup Fârâbî'nin *el-Musikal Kebir*'inden sonra yazılmış en geniş musiki eserini kaleme aldığı görülmüştür. Grubun yazdığı 52 risalenin müzik ile ilgili 5 numaralı risalesinin müzik üzerine olduğunu, risalenin içeriğinde seslerin ahengi, mizaç ve ses ilişkisi, organların musiki prensibiyle uyumu ve nağmelerin çeşitli tasvirleri olduğunu ifade etmiştir. Wright,2010, s.44) çalışmasında bu topluluğun El Kındi'nin çalışmasına ek olarak udun tellerinin azalttığı sıvılardan söz etmiş ve ud tellerini elementlerle de ilişkilendirmiştir. Buna göre; udun zîr teli sarı safrayı arttırmakta ama balgamı azaltmakta, mesna teli ise kanı artırırken kara safrayı azaltmaktadır. En ince sese sahip tel olan zîr'in ateş elementine, en pes sese sahip tel olan bam telinin, toprak elementine karşılık geldiğini nağmeleri dinleyenlerin mizacına göre değişebildiği belirtilmiştir. İhvân-ı Safâ topluluğunun risalesinin Galenik Humoralizme dayandığını, hastalıkların vücut sıvılarındaki dengesizlikten kaynaklandığını, udun tellerinin sıvılar üzerindeki etkisiyle sıvıların yeniden dengeye kavuştuğunu belirtmiştir. Öztürk ve Özbek, (2018, s.3-4).

Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi (1140-1203)

İstanbul'da olduğu belirtilen Gevrekzâde'nin hayatıyla ilgili en sağlıklı bilgiyi, yine kendisinin Dürre-i mensuriyye adlı eserinin önsözünden elde edilmektedir. Hafızlığını ve medrese eğitimini bitirdikten sonra ilgi duyduğu tıp ilmini öğrenip geliştirmek maksadıyla dönemin ünlü hekimlerinden eğitim almıştır. Hocalar arasında tokatlı Mustafa Efendi hekimbaşı, Katipzade Mehmet refi ve hekimbaşı Münecçimbaşızade Mehmet Emin bulunmaktaydı. Kaynaklarda Gevrekzâde'nin Celvetiyye ve Bayramiyye Tarikatlarına intisap ettiği ifade

edilmektedir. Bunlardan ayrı olarak Ali Nutki dedenin Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi iken tuttuğu kayıtlardan Gevrekzâde'nin bir Mevlevi Muhibbi olduğu anlaşılmaktadır. Gevrekzâde'nin musiki eğitimi aldığına dair herhangi bilgiye rastlanmamakla birlikte Er Risaletü'l musikiye ve Neticetü'l fikriyye tüm fikriye adlı eserlerinde ortaya çıkardığı musiki bilgisi müzikle tedavi edebilme konusunda yazmış olduğu müstakil eser ve bilhassa onun kaynak kişisi olduğunu düşündüğümüz Ta'dilü-emziceden farklı olarak müzik üzerine verdiği önemli bilgiler onun Mûsikiden uzak durmadığını göstermektedir. Gevrekzade Hasan Efendi makamları 4 element ile ilişkilendirmiştir. Buna göre Yegâh su, Dügâh hava, Segâh toprak, Çargâh ateş olarak ilişkilendirmiştir. (Turabi, (2006, s.186), Hekimbaşı Gevrekzade yapmış olduğu araştırmalarda Türk müziğinde kullanılan makamların daha çok yetişkinlere ve çocuklara yönelik neşe ve huzur verici yönlerini ele almış ve onu kaleminde onu işlediği görülmüştür. Gevrekzade Hasan Efendi "Emraz-ı Ruhaniyeyi Negama-ı Musikiye" isimli eserinde çocukların hastalıklarına hangi Türk müziği makamının ona fayda sağlayacağını tabloda şu şekilde tebarüz etmiştir.

Tablo 2. Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi'nin Makamların Etkisine Yönelik Söylemi

Buselik Makamı	Çocuklarda Zihin yorgunluğunu ve yoğunluğunu azaltıcı etkisi, Göz ve kalça ağrılarında da etkisi olduğu söylenmektedir.
Büzürk Makamı	Beyin ve ensede ortaya çıkan şiddetli hastalıklarda kuvvetsizliği ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır.
Hicaz Makamı	Çocuklarda idrar zorluğunda kullanılmaktadır.
Hüseyni Makamı	Ferahlık duygusu veren bu makam, karaciğer ve kalp iltihabını götürmede etkisi olduğu söylenmektedir
Irak Makamı	Menenjit ve hırçınlıkta etkilidir. Çocukların menenjit ve kalp rahatsızlığına iyi geldiği söylenmektedir
İsfahan Makamı	Zekânın keskinliğini artırır. Zihin açıklığı verir artırır. Kalpte ferahlık duygusu yaratır. Ateşli hastalıklardan korur.
Neva Makamı	Ergenlik çağına gelmiş çocuklarda kalça ağrılarında etkisi olduğu söylenmektedir.
Rehavi Makamı	Tüm baş ağrılarına, burun kanamasına, balgam oluşturan üst solunum yolu hastalıklarına iyi geldiği söylenmektedir.
Uşşak Makamı	Çok küçük çocuklarda dinletilirse tüm organlarına ferahlık verir. Onların uykularını getirir.
Zengük Makamı	Kalp hastalıkları, karaciğer hastalıkları, mide yanması ve beyin hastalıklarında kullanılır.
Zirefgend Makamı	Çocuklarda Felç, yüz felci, sırt ağrısı, eklem ağrıları ve kamburluk durumlarında çok tesirli olduğu söylenmektedir.

Şuuri Hasan Efendi (ö. 1693)

Şuuri Hasan Efendi hem hekim hem de şairdir. Tıp alanında birçok yeniliye imza atmıştır. Osmanlı vezirlerinden Ahmed Paşa'ya ithafen yazdığı Ta'dilü'l-emzice adlı tıp kitabının bir bölümü müzik terapi konusuna ayırmış, insan nabzının makam ve ritim unsurları ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemiştir. Burçların yıldızların ve doğada bulunan elementlerin birbiriyle ilişkili olduğundan da bahsetmiştir. El-Kindi ile başlayan müzik terapi sürecinin Şuuri ile zirveye ulaştığı, eserinde belli müzik makamlarının belli hastalıklara iyi geldiği ifade edilmiştir. Farabi'nin makamların insan ruhuna olan etkisi ile karşılaştırıldığında; Farabi'nin yapmış olduğu araştırmalara göre neşe veren rast makamı, Şuuri'nin kitabında felç hastalığını defetmekte, Farabi'de rahatlık ve sükûnet veren hüseyini makamı, Şuuri'de kalp ve akciğer iltihabına iyileştirdiği görülmektedir. Şuuri, sadece makam ve hastalık arasında bağlantı kurmakla kalmamış, "makam-astrolojik burç", "makam-tabiat"

ilişkileri de kurmuştur. Bu yaklaşımlar kendisinden bir asır sonra gelecek olan hekimbaşı Gevrekzade için bir güdüleme kaynağı olmuştur. (Turabi,2012, s.153-156), Osmanlı hekimlerinden Şuuri Hasan Efendi "Tadil-ül Emzice" adlı kitabında makamların hangi zaman aralıklarında icra edilebileceğini tablo üzerinde tebarüz etmiştir.

Tablo 3. Şuuri Hasan Efendi'nin Makamların Etkisine Yönelik Söylemi

Rast ve Rehavi Makamları	Seher zamanları etkilidir. Felç hastalığına deva olduğu söylenmektedir.
Buselik Makamı	İkinci (öğle ile akşam arası) tesirli olduğu söylenmektedir.
Büzürk makamı	Bağırsak rahatsızlıklarına iyi geldiği bilinmektedir.
Isfahan makamı	Zihni ve zekayı açtığı söylenmektedir.
Hicaz Makamı	İki ezan arası etkilidir. İdrar rahatsızlıklarına iyi geldiği söylenmektedir.
Hüseyni Makamı	Sabahları etkilidir. Karaciğer rahatsızlıkları ve ateş düşürmeye iyi geldiği bilinmektedir.
Irak Makamı	Kuşlukta (sabah ve öğle arası) tesirli olduğu söylenmektedir.
Neva Makamı	Kötü duygu ve düşünceleri uzaklaştırmada ve siyatik sinir sıkışma ya da kalça kemiği rahatsızlıklarına iyi gelmektedir.
Muhaliif Makamları	Yatsıdan sonra tesirli olduğu söylenmektedir.
Nihavend Makamı	Öğleyin tesirli olduğu söylenmektedir.
Rast Makamı	Gece yarısı tesirli olduğu söylenmektedir.
Uşşak Makamı	Gün batarken etkilidir. Romatizma ağrılarına iyi gelmektedir.
Zengüle Makamı	Gurubdan (güneş battıktan sonra) tesirli olduğu söylenmektedir.
Zirefkend Makamı	Gece yarısından sonra etkilidir. Ağız tutulması felç üzerinde tesirli olduğu söylenmektedir.

V. Sonuçlar

Türk müziğinde tarih boyunca tedavi bağlamında birçok araştırmalar yapılmaktadır. Asya kökenli Türk müziğinin beş sesli sistemi, müziğin sağlık ve konsantrasyon alanlarında kullanımını yansıtmaktadır. Geleneksel bir enstrüman olan Kopuz, tedavi yöntemlerinde önemli bir rol oynamıştır. Ruh hastalarının insan merkezli yaklaşımla tedavi edilmesi, Türk kültüründeki değerleri vurgular niteliktedir. Müziğin tıbbi amaçlarla kullanımı, Türk kültürel mirasının önemli bir bileşeni teşkil eder.

Türk müziği, 10. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in kabulü ve Karahallılar dönemiyle birlikte ilk yazılı kaynaklar aracılığıyla belirginleşmeye başlamıştır. İbn-i Sina, Mevlâna Celalettin Rumi ve Safiyüddin Urmevi gibi düşünürlerin müzik ve makamla ilgili yazıları, bu evredeki ilk yazılı kaynaklardır. Ardından Safiyüddin Urmevi'nin Şerefiye eseri, Klasik Türk Müziği'nin temel özelliklerini ve sisteminin inceliklerini ele almıştır. İslamiyet sonrası dönemde sema ayinleri ve Sultan Veled'in müzikle ilgili çalışmalarıyla Türk müziği hızla gelişim göstermiş ve İslamiyet'in etkisiyle edebiyatla iç içe geçerek sözlü ve saz müziğinin bir arada varlığını sürdürdüğü gözlemlenmiştir.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde müzikle tedavi konusu önemli bir yer tutmuştur. İbn Sina, Râzi ve Farabi gibi önemli düşünürlerin eserlerinde müziğin ruhsal ve zihinsel sağlık üzerindeki etkilerine dair görüşlerine

rastlamaktayız. Selçuklu İmparatorluğu, özellikle akıl hastalıklarının tedavisi için özel tesisler inşa ederek müzik terapisi gibi alternatif yöntemleri uygulamıştır. Bu dönemde müzikle tedavi, hastaların moral ve psikolojik iyileşmesini desteklemek amacıyla kullanılan etkili bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde de müzik hem dini hem de tedavi amacıyla kullanılmıştır. Müzikle tedavi uygulanan şifahaneler, hastaların fiziksel ve ruhsal sağlığını gözeten bütüncül bir yaklaşımın ürünü olarak görülmektedir. Müziğin tedavi alanında bu tarihsel süreç içerisinde önemli bir rol oynadığı ve kültürel olarak zengin bir mirasın parçası olduğu söylenebilmektedir.

İslam alimlerinin müzikle tedavi konusundaki görüşleri ve çalışmaları, geçmişteki tıp ve müzik ilişkisine dair değerli bilgiler sunmaktadır. El-Kindî'nin ud telleri ile vücut sıvıları arasındaki ilişkilendirmesi, Galen'in patoloji görüşünden esinlenmiş olup sıvıların denge bozukluğunun hastalıklara yol açabileceği fikrini ortaya koymaktadır. Gevrekzade Hafız Hasan Efendi, müzik makamlarının insan ruhuna etkilerini değerlendirmiş ve çocukların hastalıklarına uygun müzik terapisi önerilerinde bulunmuştur. İbn Hurdâzbih, musiki ile ilgilenirken, müziğin duygusal ve ruhsal etkilerini ele alarak cimrilikten mutluluğa kadar birçok duygu durumunu müzikle dönüştürebildiğini ifade etmiştir. Farabî ise müzik ile ilgili kapsamlı çalışmalarıyla tanınmış ve özellikle musiki ilminin farklı yönlerini incelemiştir. Müzik makamlarının insan psikolojisi ve duygu durumları üzerindeki etkilerini gözlemlemiş ve bunları eserinde ifade etmiştir.

Kaynakça

- Adamson, P. (2007). *Great Medieval Thinkers: Al-Kindi*. Oxford University Press.
- Altınölçek, H. (1998). *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*. (Tez no.73475) [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi- Eskişehir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bakır, B., & Başağaoğlu, İ. (2008). *Akıl Hastalıklarında Geleneksel Tedaviler ve Birkaç Selçuklu Darüşşifa Yapısı Tasarımı Üzerindeki Etkileri*. I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10, 530-644.
- Can, M. C. (2001). *Türk Müziği Yazılı Kaynakları*. Doktora Ders Notları.
- Can, M. C., & Levendoğlu, N. O. (2002). *Geleneksel Türk Sanat Müziği Terminolojisinde Çok Kültürlü Unsurlar*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(3). S.10-12.
- Cihan, A. K. (2000). *Bilimler Tasnifi Ve İbn Sînâ*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(9). S.435-451.
- Çoban, A. (2005). *Müzik Terapi*. Timaş yayınları.
- Dişli, G. (2014). *Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin Ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*. (Tez no.352590) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi- Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gerçek, İ. H. & Akmehmedoğlu, N. (2017). *Günümüz Türk Sanat Müziği Bestelerinin Geleneksel Türk Sanat Müziğine Göre Din-Dışı Sözlü Eser Bağlamında Değişim Ve Dönüşüm*. İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi, 3 (1), 147-160. Doi: 10.22252/İjca. 337010.
- Hayırlıdağ, M. (2021). *Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası*. Kültür Araştırmaları Dergisi, (10), 219-232. DOI: 10.46250/kulturder.970321
- Karahan, S. (2006). *Tarihsel Süreç İçerisinde Türklerde Müzikle Terapi*. (Tez no.219015) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi- İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koç, E. (2019). *Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi*. (Tez no.575969) [Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi- Kırıkkale]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koç, E. M., Başer, D. A., Kahveci, R., & Özkara, A. (2016). *Ruhun Ve Bedenin Gıdası: Geçmişten Günümüze Müzik Ve Tıp*. Konuralp Tıp Dergisi, 8(1), S.51-55.
- Mann W. N. (Çeviri). *On The Nature Of Man*. In: Lloyd G.E.R. (Ed), Hippocratic Writings (s.260-271). Harmondsworth: Pelican Classics.

- Oruç, Güvenç, R. (1985). *Türklerde Ve Dünyada Müzikle Ruhi Tedavinin Tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu*. (Tez no. 80529) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi- İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Oruç, Güvenç, R. (1993). *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*. Metinler Matbaacılık.
- Öztürk, L., & Özbek, H. (2018). *Küllerinden Doğan Bir Tıbbi Uygulama: Müzik Terapi*. Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi, 2(1), 1-8.
- Selanik, C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*. Doruk Yayımcılık.
- Shiloah, A. (1993). *The Dimension Of Music In İslamic And Jewish Culture*. Norfolk.
- Turabi, A. H. (1996). *El-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*. [Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi- İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turabi, A. H. (2012). *Matematik Kısımının Beşinci Risâlesi: Musiki Turabi Ah. Hekim Şuûrî Hasan Efendi Ve Ta'dilü'l-Emzice Adlı Eserinde Müzikle Tedavi Bölümü*. M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi; 40: S.153-166.
- Turabi, A. H. (2015) *Hekim Şuûrî Hasan Efendi ve Ta'dilü'l-Emzice Adlı Eserinde Müzikle Tedavi Bölümü*. M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.153-166.
- Turabi, A. H. (2015). *Gevrekzâde, Müzikle Tedavi, Darüşşifa Örneği*. Kültür Yayınları.
- Uslu, R. (1997). *Hasan Ef. Gevrekzade*. İslam Ansiklopedisi, 16.Cilt, s.317.
- Ünal, M. (2010). *Türk Dünyasında Sanat*. Türk Dünyası Araştırmaları Semineri Dersi, Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü., s.41-49.
- Wright, O. (2010), *Epistles Of The Brethren Of Purity: On Music, An Arabic Critical Edition And English Translation Of Epistle*. Oxford University Press, Islamic Publications Ltd. P. 16.